

BİR SEÇKİN TİPOLOJİSİ: DEVLET-SOYLU¹ A TYPOLOGY OF ELITE: THE STATE-NOBLE

MEHMET RAUF NACAĞ²

Özet

Türkiye’de seçkinlik, özellikle son iki yüzyılda ve hemen her durumda bir devlet irtibatıyla mümkündür. Modern zamanlarda, diğer toplumsal kurumlardan nispeten bağımsızlaşan ve diğer kurumlara oranla etkisi artan, siyaset ve ekonomi gibi toplumsal istikameti belirleyici iki ana kurum başta olmak üzere, neredeyse her sahanın seçkinleri bir şekilde devletle ilişkilidirler. Bu bakımdan Türkiye’nin toplumsal tabakalaşmasını anlamak noktasında, seçkinlerin konumlandığı başlıca kurum olan devlet mekanizmasında söz sahibi olan faillerin/tiplerin çözümlenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmaya mahsus devletli şeklinde adlandırılacak toplumsal seçkin tipi; devletin mücessem hali, yüksek, önemli ve sınırlı sayıdaki devlet makamlarını işgal eden bir profil olarak tarif edilecektir. Devletlunun soyundan gelen veya kan bağı yahut evlilik münasebetiyle devletlunun yakını olan tipi ise devlet-soylu olarak adlandırılacaktır. Bu çalışmada esas sav; devlet-soylunun çeşitli toplumsal alanlarda devletli yakını olması, bu yakınlığın sağladığı eğitim imkânları veya sosyal ilişki ağları sebebiyle konum sahibi olduğu, dolayısıyla statü elde etmesinin kolayca gerçekleştiğidir. Eğitim ve ilişkiler bir yeniden üretim mekanizmasına dönüşerek, devlet-soylunun çeşitli alanlarda sürekliliğini ve etkinliğini temin etmiştir. Devlet-soylu, seçkinler arasında farklı odakları birbirine bağlayan bir işlevi de hâizdir. Bu sebeple Türkiye’de toplumsal yapı araştırmalarında, sınıf ve kurumlara nispeten ihmal edilen, toplumsal tipler ve zümreler içinde devlet-soylunun rolüne dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Yapısal analizlerin, devletin toplumsal hayattaki belirleyici etkisinin yanı sıra devlet-soylu gibi seçkin tiplerinin mevcudiyetinin farkındalığı ile derinleştirilmesi gerektiğini savunulacaktır. Bir başlangıç çalışması olması hasebiyle teorik çerçevede ve bir deneme mahiyetinde kalacak olan metin, Bourdieu lügatçesinin alan, sermaye, habitus, yeniden üretim gibi kavramları ile işlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Seçkin, Statü, Habitus, Devlet-soylu

Abstract

In Turkey, eliteness has been possible, especially in the last two centuries and in almost every case, through a connection to the state. In modern times, the elites in almost every field are somehow connected to the state, primarily through two main institutions that determine the direction of society, politics and economics which have become relatively independent from other social institutions and whose influence has increased compared to other institutions. In this regard, in order to understand social stratification in Turkey, it is important to analyze the actors/types who hold sway in the state mechanism, the main institution where elites are positioned. We will define the type of social elite specific to this study as the state elite, describing them as the embodiment of the state, a profile that occupies high, important, and limited state positions. We will refer to the type that descends from the state elite or is related to the state elite by blood or marriage as the state nobility. Our main argument in this study is that the state nobility is close to the state elite in various social spheres, and that it easily achieves status due to the educational opportunities or social networks provided by this closeness. Education and relationships become a mechanism of reproduction, ensuring the continuity and effectiveness of the state nobility in various fields. The state nobility also has the function of connecting different focal points among the elite. For this reason, in studies of social structure in Turkey, we will attempt to draw attention to the role of the state noble within social types and groups, which we believe has been relatively neglected in relation to class and institutions. We will argue that structural analyses need to be deepened with an awareness of the state's decisive influence on social life, as well as the existence of elite types such as the state noble. As a preliminary study, this text will remain theoretical in nature and experimental in scope, attempting to address concepts from Bourdieu's vocabulary such as field, capital, habitus, and reproduction.

Keywords: Elite, Status, Habitus, State-noble

¹ Bu makale 3-6 Kasım 2021 tarihlerinde Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde düzenlenen 10. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresinde sunulan aynı başlıklı bildiri metninin düzenlenmiş ve geliştirilmiş halidir.

² Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, mraufun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4256 3755.

GİRİŞ

Türkiye’de seçkinlerle ilgili geniş bir sosyal bilim literatüründen söz etmek mümkün görünmüyor. Toplumsal yapı araştırmalarına da katkı sunabilecek bir seçkin araştırması daha doğrusu bir seçkin tipolojisini bu çalışmada çizmeye gayret edilecektir. İlk elde akla gelmeyen belki dolaylı bir seçkin tipi sayılabilecek devlet-soylu çalışmanın odağında olacaktır.

Devlet-soylu doğrudan biyolojik akrabalık ve evlilik yolu ile devlet makamı sahibi bir kişinin ailesine dahil kişileri tanımlamak için üretilmiş bir kavramdır. Kişiler ailedeki devletlu olarak isimlendirilen kişilerden tevarüs ettikleri habitus ve kültürel ve simgesel sermaye ile toplumun çeşitli alanlarında konum sahibi olurlar. Toplumsal yükseliş imkanlarını habitus ve sermayelerinin getirdiği görgü ve tanınırlıkla çeşitli alanlarda kolayca kullanma imkanına sahip olurlar. Bu açıdan devlet-soylu bir seçkin tipolojisi olarak tanımlanabilir. Daha önce literatürde bu bağlamda bir tanımlama yapılmadığı için özgün bir çalışma konusudur. Bir seçkin tipolojisi olarak devlet-soylu incelemesi, Türk toplumundaki seçkinlik çalışmalarına yeni bir pencere açmak amacıyla öncelikle teorik bağlamda ele alınacaktır.

Bir toplumsal seçkin tipi olarak tipolojisi çizilecek devlet-soylu konusu öncelikle kuramsal çerçevede tipleştirme, toplumsal tip başlığı altında ele alınacaktır. Sosyolojik bakımdan seçkinler konusunun içinde ele alınması gerektiği için tabakalaşma ve seçkinler başlığı altında yine teorik çerçevede kalınacaktır. Konunun tarihsel bağlamı klasik Osmanlı sisteminin modern devlete dönüşümü ve yeni seçkinler başlığı altında işlenecektir. Konunun odağındaki devlet-soylunun kavramsal çerçevesi, devletli seçkinler: devletlu, devlet-soylu, devletin soylusu başlığı altında sermaye ve habitus kavramlarıyla beraber ele alınacaktır. Devlet-soylunun diğer tip ve zümrelerden ayrımını tipler ayrımı ve zümreler ayrımı alt başlıklarında, tipolojinin fenomenleri meselesini statü, tabakalaşma/katmanlar, alanlar ve yeniden üretim alt başlıklarında incelenecektir. Metin içinde yeri geldikçe daha geniş çaplı araştırma ve çalışmaların gidebileceği muhtemel yönler alt konu ve başlıklarla işaret edilecektir. Bir başlangıç çalışması olması sebebiyle sonuç yerine dediğimiz kısımda metin boyunca işaret ettiğimiz, eksik kalan ve sonraki çalışmalara fayda sağlayabilecek noktalara değinilecektir.

TOPLUMSAL TİP

Toplumsal tip: ortak bir özellik veya özelliklerle tanımlanabilen edilebilen bir grup insanı tarif ve temsil etmeye yarayan bir soyutlama ameliyesinin sonucu ortaya çıkan bir kavram-nesnedir ki; bu soyutlama işlemine tipleştirme denir. Tipleştirme bir grubu analitik olarak çalışabilmek için yapılan, onu benzerlerinden ayıracak bir tasnife ve tipin kendi özellikleri toplayacak bir kategoriye inşa etmeye dayanır. Eski deyişle tipleştirme “efradını câmî ağyarına manî” bir tanım ortaya koymaktır. Sosyolojik anlamda tipleştirme ameliyesinin

sonunda toplumsal veya sosyal tip meydana getirilir. Toplumsal tip ile kelimeyi, kavramı doğrudan kullanarak veya doğrudan kullanmadan daha ziyade içeriğiyle ilgili pek çok tanımlama yapılmıştır. Burada ağırlıklı çalışmanın perspektifine daha uygun düşen Oz Almog'un çerçevesinden yararlanılacaktır.

“Toplumsal bilimci için bir tahlil aracı olan toplumsal tip kavramı; günlük hayatta fark edilen ve bir lakap takılarak anılan insan kategorileri veya tipik bir hususiyeti olan bir insan prototipi şeklinde tanımlanabilir. Bu grup veya kategori ikincil bir grup, cemaat, meslek, alt kültür, statü grubu, sınıf, kuşak parçası, yaşam tarzı ve felsefesi, etkileşim kalıbı, davranışlar, belirli şahsi psikolojik hususiyetler olabilir. ... Toplumsal tip, esas ve müşterek hususiyetlerini ortaya koymak için bir takım gerçek durumlara dayanarak inşa edilmiş mücerret bir tasvir, analitik bir mefhumdur. Toplumsal tip mefhumu, hususi insan tiplerinde yaygın olan ipuçlarını ihtiva ederken, tamamen nev-i şahsına münhasır, müstesna bir şahsiyeti tanımlamaz. Bir toplumsal tip modeli, istisna ve sıra dışı olanları değil grup üyelerinin büyük bir kısmını karakterize etmelidir. ... Toplumsal fenomenin, akışkan ve çok yönlü tabiatı gereği üyelerin büyük çoğunluğunun her birinin toplumsal tip tarafından ortaya konulan tipik hususiyetlerin tamamına sahip olması mümkün değildir. Toplumsal tipin analitik modeline oldukça benzeyen bir bireyi tanımlamak mümkün olabilirken, toplumsal tip modelinin teorik tasviri için bu şart değildir. Hatta toplumsal tip (halkın yaptığı gibi) sezgisel olarak tanımlanıp, tasnif edilebilir veya tipin mensup olduğu grubun kendilerini nasıl tarif ettiği esas alınabilir.” (Almog, 2018:364-366).

Çoğunlukla kullanılışının aksine toplumsal tip, her ne isimle adlandırılıyorsa o adın akla getirdiği tipik özelliklerden ibaret olarak tanınmaz. Bulunduğu konum ve iş gereği belirli kurallara uyan ve bazı rutinleri davranışları gösteren kimseler toplumsal tip sayılamazlar. Tipik ya da ortalama davranış sosyolojik açıdan rol tanımına uygundur. (Çil, 2016:101-116). Toplumsal tip yalnızca tuhaf, ayrıksı özellikler üzerinden de tarif edilemez. Örneğin gurbetçi tipinin kendini göstermekle, amiyane tabirle hava atmamakla ilgili davranışları veya “giderken bir bavulla dönerken arabayı doldurarak” şeklindeki niteleme bu tipi tarife yetmez. Bir toplumsal tiple ilgili tasvir ve tarif o tipin ortalama, tipik ve tuhaf davranışlarının ötesinde bir kapsayıcılıkta, tipin tüm veçhelerini dikkate alan bir çaba içinde olmalıdır. Yine de toplumsal tip nosyonunun çabası esas itibariyle o tipin ontolojik varlığını kanıtlamaktan ziyade, toplumsal bağlamdaki ilişkiselliği ortaya çıkarmaktır. (Aykaç, 2016: 358). Toplumsal tipin ilişkiselliği ise toplumsal yapıya nispetle kurulur. Bunun için öncelikle toplumsal yapı meselesi eğilmek gerekir.

TABAKALAŞMA VE SEÇKİNLER

Sosyal-beşerî bilimlerin (toplumsal) yapı ve (toplumsal) değişim olgularının bağlantılı olduğu temel mesele tabakalaşmadır. Tabakalaşma tarihsel süreç içerisinde çoğunlukla üretim biçimlerinin değişmesiyle ortaya çıkan toplumsal gruplar arasında farklılaşmayla başlar. Süreç içerisinde toplumsal mertebelenme (hierarchy) oluşması ile tabakalar arasında bir denge durumu bulunmaya çalışılır. Nihayetinde toplumsal farklılaşma ile başlayan tabakalaşma süreci çeşitli eşitsizliklerle sonuçlanır. Fakat tabakalaşma süreci burada durup statik bir hale yapıya bürünmez. Aksine eşitsizliklerin çelişki ve çatışmalara dönüşmesi ile toplumsal değişim tetiklenir.

Tabakalaşma, “*en genel anlamı ile bireyler ve grupların belirli veya genelleştirilmiş karakteristiklere göre aşağı ve yukarı statülere, rollere sahip ve sınıflara mensup olarak anlaşılmaları, derecelendirilmeleri demektir*” (Bottero, 2004:5). Tabakalaşmayı meydana getiren şey eşitsizliktir. Toplumsal tabakalaşma, eşitsizliğin yapısı ve eşitsizliğin, eşitsizliği yaşayanların yaşamları üzerindeki kalıcı sonuçları ile ilgilidir. Tarih boyunca oluşan tabakalaşma tipleri dört ana başlıkta toplanabilir: kölelik, zümre, kast, toplumsal sınıf ve statü (Bottomore, 2000:205). Tabakalaşma süreçleri sonunda ortaya çıkan hangi tip toplumsal yapı olursa olsun (kölelik, kast, zümre, sınıf, statü) azınlıkta olan bir seçkinler grubu ve çoğunlukta olan diğer toplumsal grupların oluştuğu bir iktidar yapılanması söz konusudur. Bu iktidar yapılanması çoğu durumda doğrudan siyasal alana yansır, bu alanda temsil bulur. Yerine göre seçkinler ve toplumun geniş kesimleri arasında bir farklılaşma ve mesafe ortaya çıkar. Seçkinler “*kurumsal iktidara sahip, sosyal kaynakları kontrol eden/edebilecek konumda bulunan, toplumsal karar verme sürecini doğrudan ya da dolaylı olarak ciddi bir şekilde etkileme (aktif ya da potansiyel olarak) yetisine sahip, karşıtlarına rağmen istek ve amaçlarını gerçekleştirebilen bireylerdir.*”³ (Arslan, 2007:4). Seçkinler “*büyük toplumsal ve siyasal değişikliklerde önceki egemen sınıfların işlevlerinin mirasçıları ve yeni toplum biçimlerinin yaratılmasında can alıcı etkenler*” olarak değerlendirilmişlerdir. (Bottomore, 1990: 73). Çeşitli seçkin grupları söz konusu olsa da seçkinler denince ilk akla gelen karar verici kurumsal mekanizma olarak siyaset, siyasetin çatı kurumları olarak ise devlet ve/veya hükûmettir.

³ Literatürde batı dillerindeki orijinal haliyle yaygın olarak “elit/e” olarak kullanılan ve Türkçeye seçkin olarak çevrilen kavram çoğul bir anlam taşımakta tek kişiyi göstermemektedir. (Önderman, 1991:3). Çalışmanın merkezinde toplumsal grubun aksine toplumsal kişi kategorisine tekabül edebilecek olan tip kavramı olduğu için seçkin/seçkinler sözcüğü kullanılmıştır.

MODERNLEŞEN OSMANLI VE YENİ SEÇKİNLER

Türkiye’de seçkinlik, özellikle son iki yüzyılda ve hemen hemen her durumda bir devlet irtibatını gerektirir. Modern zamanlarda, diğer toplumsal kurumlardan nispeten bağımsızlaşan ve diğer tüm kurumlar üzerindeki etkisi artan, siyaset ve ekonomi gibi toplumsal istikameti belirleyici iki ana alan başta olmak üzere, hemen her sahanın seçkinleri bir şekilde devletle irtibat sahibidir. Modernleşme tecrübesinin uzun zaman, yukarıdan aşağıya seçkinler eliyle ve seçkinci bir kıvamda yaşandığı, cereyan ettiği Türkiye’de, seçkinlerin devletle irtibat ve ilişkilerine odaklanmak, bu tecrübenin analizi için doğru bir başlangıç noktası olabilir. Elbette zaman içerisinde modernleşme tecrübesi toplumsal yaygınlığa ulaştıkça, dikey olmaktan çıkıp, yatay düzlemde pek çok deneyimi içine alan bir hale bürünmüştür. Yine de toplumsal değişime dikey müdahalenin etkileri, bugün dahi hissedilmekte ve kimi toplumsal sorunların kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu bakımdan Türkiye’nin toplumsal değişimini anlamak noktasında, seçkinlerin, seçkinciliğin ve bu iki olgunun bir yerde aygıtı mesabesindeki devletin, devlet mekanizmasına hâkim olan kodların, çözümlenmesi önem arz etmektedir.

Türkiye’nin toplumsal yapılanması Osmanlı geçmişinden bugüne yönetenler, yönetilenler ayrımıyla kabaca ele alınabilir. Klasik Osmanlı toplum yapılanmasında askerîler (seyfiye, kalemiye, ilmiye saray hizmeti) yönetenleri, reâya (esnaf, tüccar, köylü) ise yönetilenleri teşkil eder. (Ünal, 2007: 36). Klasik toplumsal yapının dönüşümü Avrupa’nın Osmanlı’ya galebe çalmaya başladığı 18. yüzyıldan itibaren devlet katında başlamış ve diğer toplumsal katmanlara yayılmıştır. Avrupa gücünün öncelikle askeri sahada hissedilmesi sebebiyle başlayan ıslahat hareketleri, 19. yüzyılın başında ordu sistemindeki değişikliklerle başlayıp hukuki düzenlemelerle devlet teşkilatındaki değişimler ve eğitim hamleleri ile devam etmiştir. Tüm yenileşme operasyonları Avrupa üstünlüğünün külli bir adı anlamına da gelebilecek moderniteyi gerçekleştirilmeye matuftur.

Avrupa merkezli modernite olgusu, ortaya çıktığı coğrafya ve sirayet ettiği diğer coğrafyalar bakımından toplumsal yapılarda bugün dahi tüm dünyayı ilgilendiren ve etkileyen -belki de en- güçlü toplumsal değişim sebeplerinden birisi olagelmıştır. Modernitenin kurumsal taşıyıcısı olan modern devlet “modernitenin çeşitli hazırlayıcı aşamaları ile “modernitenin” kendisi arasında bir yerdedir. (Karpat, 2009:33). Bir gelişme aşaması olarak modernleşmenin “ayrıt edici özelliği merkezileşmiş ve çok fonksiyonlu hale gelmiş devlet yapısının doğuşu ve bunun sonucunda bir dizi yeni sosyal grubun ortaya çıkışıdır.” Bu aşamada siyasal sistem gitgide en etkili değişim faktörü haline gelir, yani bağımsız değişken olur. Ayrıca modern devlet ve ulusa geçiş süreci de bu aşamada başlar. (Karpat, 2009:57). Devlet teşkilatı açısından Osmanlı modernleşmesi kalemiyenin mülkiyeye dönüşümüyle başlamıştır. Bu basitçe devlet

yapısının klasik bir idari hizmetler anlayışından çağdaş bürokrasiye evrilmesinin hikayesidir. (Findley, 2016: 6-13). Bürokratik değişim (eğitim reformlarıyla beraber) sadece bürokratik yönetici eliti değil bütün toplumu etkileyen toplumsal, kültürel, eğitimsel ve siyasal değişim sürecini başlatmıştır. Ayrıca doğrudan ve tabii devamlılıklar açısından bürokrasi eliyle toplumun modernist dönüşümü Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal ve idari tarihini bir kısmını oluşturur. (Findley, 1994:57, 288-292). Tanzimattan itibaren modernleşme çabalarının yürütücüleri önceleri dar bir saray çevresi iken eğitim kurumlarıyla beraber ortaya çıkan yeni bir seçkinler sınıfı olmuştur. Bu seçkinler sınıfının ya da grubunun fikri altyapısı Jöntürklerde billurlaşır. Toplumun ilerletmek ve “devleti kurtarmak” için batı bilim ve teknolojisini örnek alan; *“pozitivist bir akılcılık, anayasal bir rejim (meşrutiyet) isteği ve halkçılık olarak görü[nen]”* ... *“Jöntürk ideolojisinin öğeleri, Kemalizmin Cumhuriyetle birlikte devraldığı düşünce mirasını meydana getirmektedir”*. (Köker, 1990:69-70). II. Mahmut döneminden itibaren siyasal iktidarın dizginlerini ele geçirek çağdaşlaşma hareketinin önderliğini de üstlenen bürokratik [tabaka] çağdaş Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik temelini atmıştır. (Mardin 1990: 88). Bu bürokrasi aynı zamanda kendi haklarını belirlemek ve korumak peşindedir. (Mardin, 2012). Bu çağdaş bürokrasinin kısmen bir devamı olan ve adamlarının önemli kısmını buradan devralan Cumhuriyet elitleri genelde halk kökenlidir ve halk adına iktidarı ele geçirdikleri halde halktan ayrı düşmüş ve hâkim devlet felsefesi⁴ lehine dönüşmüşlerdir. (Karpas, 2009: 16-17). Siyaset Cumhuriyetin başlangıcından 1950'ye kadar seçkinlerin işidir. İktidar siyaset ve bürokrasi içinde devredilir ya da sayıları az olan burjuva ile paylaşılır. Meclislerin idarenin bir uzantısı olduğu yapıda siyaset ayrı bir meslek değildir. (Keyder, 1999:163). Dolayısıyla siyasal sistem; kapalı devre, seçkin bir iktidar yapısı arz eder. Türkiye'nin ekonomik seçkinleri ise devletten bir türlü bağımsızlaşmamış hatta uzun süre ancak devlet marifetiyle bir varlık sahibi olabilmişlerdir. (Buğra, 1997). 19. yüzyılın başında itibaren oluşagelen devlet seçkinlerinin nitelikleri en genel hatlarıyla; bürokratik, merkeziyetçi, modernleştirici, ilerlemeci, kurtarıcı, dışarıya kapalı, kendini kollayıcı, pozitivist akılcı şeklinde tavsif edilip, çizilebilir.

DEVLETLİ SEÇKİNLER: DEVLETLU, DEVLET-SOYLU, DEVLETİN SOYLUSU

Modernleşme tecrübesinin Osmanlı kökenlerinden itibaren Türkiye'nin seçkinleri devlette temerküz etmişlerdir. Basitçe devlet seçkinleri ya da devletli seçkinler olarak adlandırılabilir bu zümre üç ana gruba ayrılabilir. Devletlu, devlet-soylu ve devletin seçkini/soylusu. Devletlu -devletin mücessem hali, yüksek, önemli ve sınırlı sayıdaki devlet

⁴ Bkz. Metin Heper, Türkiye'de Devlet Geleneği (Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2006).

makamlarını işgal eden bir profildir.⁵ Devlet-soylu devletlunun soyundan gelen veya kan bağı yahut evlilik münasebetiyle devletlunun yakını olan tiptir. Devletin soylusu veya seçkini ise devletin reform dönemlerinde, rejim değişikliklerinde değişikliği taşıması ve savunması niyetiyle seçip eğittiği ve/ veya (yurtdışına eğitime gönderdiği) ya da bu savunu sebebiyle taltif ettiği bir tiptir. Devletlu ve devletin soylusunu atideki başka muhtemel metinlere havale ederek konunun merkezindeki devlet-soylu aşağıda anlatılacaktır.

Devlet-soylu kelimesi; Tanzimat'tan bu yana atalarının devlet görevlisi-memuru olması sebebiyle belli bir kültürel ve simgesel sermayeye sahip olan insanları tavsif veya tarif etmek için bir kavramsallaştırma denemesinin neticesi olarak teklif edilecektir. Vakit geçirmeden söylenmeli ki sosyoloji literatüründe devlet soyluluğu (la noblesse e'tat) denilen bir kavram mevcuttur. Pierre Bourdieu'nun iyi eğitim veren seçkin devlet okulları marifetiyle elit sınıfların yeniden üretilmesini anlatmak için kullandığı bir kavramdır devlet soyluluğu (Bourdieu, 1989). Bu kavram bu çalışma açısından devletlu dediğimiz sınıflara dâhil olan kişileri -kısmen de devletin soylusu tipini imler- ifade eder. Devlet-soylu kelimesindeki "soylu" takısı ilk akla geleceği şekilde kan bağına ifade etmenin yanı sıra esas itibarıyla bir soyluluk kaynağı olarak devlet bağlantısını vurgulamak amacıyla kullanılacaktır. Devlet-soylu kişi bu tabiri devletlu kişinin sulbünden gelmekten ziyade devletle rabıtası sebebiyle hak eder. Klasik anlamda hukuken tanımlanmış bir soyluluk düzeninin olmadığı Türkiye'nin toplumsal tarihi, geçmişi, imtiyazlı konumların hemen her durumda devlet irtibatı münasebetiyle kazanıldığını gösteriyor. Bu durum konu bağlamında devleti, yazılı olmasa da fiili olarak bir soyluluk/seçkinlik kaynağı halinde ele almayı mümkün kılıyor.

Devlet-soylu tabir edilen kişiler ise kendilerinin devletle doğrudan bağı olmasa dahi, babaları veya dedelerinin devlet hizmeti yapmış olması sebebiyle bu vasfı alırlar. Bu sıfat imparatorluktan cumhuriyete devletin kabuk değiştirdiği bir tarihi süreçte ve sonrasında, toplumsal alanda doğrudan sosyal, ekonomik ve kültürel sermaye olarak ve dolaylı biçimde simgesel sermaye olarak işler. Dolayısıyla bir habitus oluşturur ve bu habitusu besleyen bir kaynak olur. Pierre Bourdieu sermayeyi, ekonomik bir tanımın ötesinde farklı tipleriyle yeniden tanımlayarak sınıf olgusunun toplumun tüm katmanlarına nasıl incelikli bir biçimde yayılmış olduğunu göstermeye çalışır. (Sunar, 2018:122). Bourdieu' ya göre, sermaye kavramı "*toplumun biriktirilmiş tarihi*"dir. (akt. Yarcı, 2011:183). Sermaye toplumsal alanda üç farklı

⁵ "*Devletlü;başlangıçta yalnızca padişahlar için kullanılan bir resmi lakap iken zamanla sadrazamlar için -yanında başka eklerle- "Tanzimat'tan sonra yeniden teşkilatlanma dolayısıyla XIX. yüzyıl ortalarında yeni kurulan müesseselerin başında bulunan Serasker, Kaptan Paşa, Maliye, Evkaf, Ticaret, Darphane nazırları, ordu-yu hümayun müşirine "Devletlü" ayrıca Mısır valisine ve saraya damat olan nazırlar için de - resmi hitaplarda kullanıldı.* (Kütükoğlu, 1995:51-54). Buradaki kullanımdan ayırmak için kelime "devletlu" şeklinde kullanılmıştır.

şekilde görünür. “Anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir olan ekonomik sermaye; belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir olan ve eğitim vasıfları biçimlerinde kurumsallaştırılabilir olan kültürel sermaye ve son olarak toplumsal yükümlülüklerden (bağlantılar) oluşan, belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir ve bir soyluluk unvanı gibi biçimlerde kurumsallaştırılabilir olan sosyal sermaye” (Bourdieu, 2010:49). Ekonomik sermaye üretim araçları ve mülkiyetle ilgili birikimi içeren, hiyerarşi kurucu ve eşitsizlik üreten başat sermaye biçimidir. (Bourdieu, 1996:270) Sosyal sermaye bir sosyal ilişkiler ağına dâhil olmakla veya belli amaçlar için sosyal ilişkiler kurmakla ortaya çıkan sermaye biçimidir. Bu ağlar bir grup dayanışmasını karşılıklı yararı temin eder. Bireylerin ekonomik kaynaklara ulaşmasına aracılık eder ve toplumsal yaşamı yeniden inşa eder. (Bourdieu, 1986:249) Kültürel sermayeyi “*somutlaşmış nesneleşmiş ve kurumsallaşmış olmak üzere üç biçim halinde olan var olan bu nosyonu çeşitliliğini tam olarak yansıtmak için bilgi sermayesi olarak adlandırmak gerekir.*” (Bourdieu ve Wacquant, 2016:108). Simgesel sermaye diğer sermaye biçimlerinin kullanılışı ile elde edilen fayda ve iktidar biçimlerinin itibar otorite karizma vb. olarak soyutlanmasıdır. (Bourdieu, 2014:198-201). Yukarıda bahsi geçen sermaye biçimlerini tesiri ile oluşan habitus bireylere toplumsal alanlarda konum elde etmelerine ve sorun çözmelerine yarar. Habitus eylemlerin amaçlarına yönelik bir bilinç ve ustalık gerektirmeksizin eylemlerin sonuçlarına uyarlanabilen ilkeler ve aktarılabılır yatkınlıklardır. (Bourdieu, 1990:53). Belki daha kestirmeden söylersek habitus, yerine göre bir terbiyeyi yani bilgi ve görgünün birleştiği bir yatkınlık ve bunu kullanabilme becerisi anlamında bir yetkinliği anlatır. Habitus bir anlamda mezkûr sermaye biçimlerini kullanma kabiliyetidir. Bu bağlamda bahsi geçen habitus, (basitçe söylersek iktidara dönüşebilecek) birtakım avantajların kullanılmasına kaynaklık edebilir.

DEVLET-SOYLUNUN DİĞER TİP VE ZÜMRELERDEN AYRIMI

Tipler Ayrımı

Devlet-soyluyu tebarüz ettirmek için kendisine yakın diğer tip ve zümrelerden ayırmak gerekir. Bu bapta ilk ayırım atası devletludan olmalıdır. Devletlu ister eğitim ister tayin marifetiyle veya seçim yoluyla bir devlet makamını işgal eden kişidir. Yani devletlu devlet içinde yetişmiş, dışardan veya devlet içi bir kademedeyen tayin edilmiş veya halk seçimiyle makam sahibi olmuş olabilir. Devletlu devlet-soylunun atası; umumiyetle dedesi, babası veya amca, dayı gibi bir büyük akrabasıdır. Devlet-soylu nadiren devletlunun yeğeni, üvey evladı, damadı ve benzeri bir bağla akrabası da olabilir. Elbette devlet-soylu devletlu sınıfına dâhil olabilir. Fakat devletlu olmak için devlet-soylu olmak şartı yoksa da devlet-soyluluk muhakkak

bir devletlu ile akrabalığa dayanır. İkinci ayırım noktası *Zadegân*⁶ tipidir. Zadegân aristokrasi tabirine karşılık olarak kullanıla gelen, toplumun genelde varlıklı, güçlü kesimlerinin mensuplarını anlatan bir tabirdir. (Karpat, 2009:131). Her ne kadar zadegânın hususiyeti serveti ise de bu servetin kaynağı ticaretin yanı sıra bir devlet görevinden elde edilen gelirin, mirasa intikali de olabilir. Üçüncü ayırım aslında zadegânın bir alt başlığı ola *paşazade*⁷ tipindedir. Büyük ölçüde yüksek askeri ve/veya bürokratik sınıfların soyundan gelenlere verilen paşazade sıfatı, devlet-soylu içindeki bir damarı belki en önemli damarı temsil etmekle beraber, yalnızca devlet-soylu çerçevesinin bir kısmına şamildir. *Beyzâde* ise bir şekilde ister devlette ister başka bir alanda, yüksek mevki sahibi olmuş, buraları elinde tutmuş kişilerin soyundan gelenlerin aldığı sıfattır. Beyzâde sıfatı Osmanlının son döneminde İstanbullu taşralı ayırımının güçlenmesiyle İstanbullu olanları kısaca kentli veya bize has kentsoyluyu ifade etmek içinde kullanılmıştır. (Mardin, 2012:73), (Neyzi, 1991). *Eşraf* ve/veya *Âyan* merkezi devlet yapısının merkez dışındaki her yeri taşra saydığı dönemde, taşrada devlet namına kimi hizmet ve sorumlulukları uhdesinde toplayan kişilerdir ki; esas itibariyle dolaylı yoldan devletlu sınıftan sayılabilirler.⁸ Yukarıdaki ayırımlar Osmanlıda mevcut olan kısmen de Cumhuriyete intikal eden tipleri ifade ederler. Tamamen Cumhuriyet devrine has *Beyaz Türk* tabir edilen bir tip daha vardır ki, “Eğitilmiş, şehirli, yüzünü batıya dönmüş seküler üst ve orta sınıfları”, daha doğrusu bu sınıfların mensubu olan kişileri anlatır. (Göle, 2006:257). Esasında belki paşazade haricindeki tiplerin sınırlarını çizmek, tam olarak mümkün de değildir. Bu tiplerin hemen hepsi devletlu ve devlet-soylu ile kesişen ve ayrılan kimi noktalara sahiptir. Bu tiplerin içerisinde değerlendirilebilecek kişilerde, hayatları boyunca bu tiplerin birine/birkaçına dâhil olmuş olabilirler. Devlet-soyluyu bahsedilen tiplerden tamamen soyutlamak mümkün olmadığı gibi, bu tiplerde gerçek kişilerin şahsında devlet-soylu tipine karışmış şekilde vücut bulabilirler.⁹

⁶ “Soylular sınıfı, meşhur ve muayyen âileler topluluğu.” (Devellioğlu, 1993:1163)

⁷ Paşa: “Osmanlı devletinde yüksek dereceli sivil ve askerlere verilen ünvan: askerlikte mirliva (tuğgeneral)’ dan itibaren yüksek rütbelilere verilen ünvan” dır. (Doğan, 1990:900). Bu ünvana sahip olan kişinin evlat veyahut torunları ise oğul anlamına gelen zade ekiyle anılırlar.

⁸ Özer Ergenç Osmanlı Klasik Çağı olarak anılan 16. Yüzyıl belgelerine bakarak “Osmanlı şehir toplumunda devlet ve reaya arasındaki ilişkileri düzenleyen hem reayanın temsilcisi durumunda bulunan hem de devlet emirlerinin uygulanmasında resmi görevlilerin yardımcısı görünen bir gurup, «eşraf ve ayan» diye tanımlanıyor. Genel anlamda «şehir ileri gelenleri» diyebileceğimiz bu gurup, zengin tüccarlardan, esnafın yaşlı ve güngörmüşlerinden, ulema, imam, hatib gibi tanınmış din adamları ile ünlü tarikat şeyhlerinden oluşmuş gözükmetedir” diyor. (Ergenç, 1982:106). Mustafa Akdağ 17. Yüzyıldan itibaren zayıflayan merkezi yönetim sonucu ortaya çıkan bir hükümet sistemini “Âyanlık düzeni” olarak adlandırıyor. Bu düzen merkezin/sarayın boşluğunu dolduran bir aristokratik bir zümre ortaya çıkarmış olup, bu rejimin başrolünde âyan tipi vardır. (Akdağ, 1963). Kısacası eşraf ve/veya ayan tipi tarihi akış içerisinde farklı devirlerde farklı görünüm sergilemişlerdir.

⁹ Tüm bu tiplerle ilgili isimlendirmelerin harcıâlem kullanımlar olduğunu belirtmekte fayda var. Edebiyatta,

Zümreler ayrımı

“Bir toplumu meydana getiren ve her biri yine birçok fertlerden ibaret parçalara zümre denir.” (Ülken, 1969: 338-339). Aile, işlev, yerleşme, eğitim, siyaset, din, eğlence vb. birçok faktör zümrelerin oluşumu etkiler. Devlet- soylu bir zümrenin ferdi olarak düşünüldüğünde ise merkez, hâkim sınıf (establisment-müesses nizam-kurucu irade), iktidar seçkinleri, oligarşi ve tarihsel blok adı verilen kimi zümrelerin fertlerinden farklılıkları ortaya konmalıdır. **Merkez** bütün devletli sınıfları kapsayan Şerif Mardin’in Türk siyasasını açıklamak için kullandığı merkez-çevre dikotomisinin bir unsurudur. (Mardin, 1990:30-46). Zümre bakımından tüm devletli sınıfları, yani askeri sivil bürokrasiyi, hatta kimi zaman siyasi parti ve grupları kapsayan merkez kavramı devlet-soylunun kimi zaman içinde kimi zaman dışında ve fakat daima yakınında yer aldığı bir olguyu anlatır. **Hâkim sınıf** ekonomik bakımdan gelir ve mülkiyet bakımında toplumun en üst yüzde 10’luk kesiminin oluşturan üst sınıfın tepe noktasındaki yüzde birlik nüfustur. (Piketty, 2014: 177-180). Siyaset bilimi ve sosyolojinin ortak atf yaptığı literatürün bir kısmına göre ise iktidar seçkinleri bürokrasi ve sermaye sınıflarının en etkili gruplarının ittifakıyla oluşmuş ülkeyi idare eden birleşik bir zümredir. (Mills, 1967:270-297). Çalışmamız açısından ise hâkim sınıf özellikle cumhuriyet sonrası devlet katmanlarında ve toplumsal alanların iktidar mevkiinde bulunan devlet-soylu tipinin büyük ölçüde domine ettiği, fakat bunun yanı sıra devletli sınıflara eklenen kişi ve gruplarında içinde yer aldığı bir betimlemedir. Hâkim sınıf için laiklik hem bir nevi sınıf bilinci ve hâkim sınıfın mümeyyiz vasfı hem de seçkinciliğin diğer toplumsal zümreleri dışlamak için kullandığı bir araçtır. (Aydın, 2015:288-289). **Oligarşi**, en yalın hali ile belli bir çıkar grubunun hâkimiyeti ve yönetimde söz sahibi olma durumu olarak anlatılmaktadır. Literatürde ise oligarşi “*daha çok bürokratik sorunların sebebi veya sonucu olarak yorumlanmaktadır.*” (Atmaca ve Günay, 2020:200). Türkiye açısından ise oligarşi bürokrasi içinde hâkim olan grupların kendi içinde dayanışmacı ve dışa karşı kapalı hallerini tarif ederken kullanıla gelmiştir. Oligarşi kelimesinin “bürokratik” sıfatı ile kullanılması da bu tanımlamayı veya algıyı pekiştirici bir işlev görür. Her ne kadar Türkiye’de oligarşi bürokratik sınıflara atfedilen bir sıfat ise de ekonomi vb. diğer toplumsal alanlarda oligarşik yapılanmaların bulunması olasıdır. “**Tarihsel blok maddî güçler, kurumlar ve ideolojiler arasındaki tarihsel bir birlikteliği ifade eder, ya da daha geniş olarak, kurucu unsurlarına tutarlılık ve stratejik bir hedef veren hegemonik fikirler bütünü etrafında siyasi olarak örgütlenmiş, farklı sınıfsal güçlerin ittifakını ifade eder.**” (Gill, 2003:58) Tarihsel

basında, gündelik hayatta rahatça ve sıkça kullanılsalar dahi bu isimlendirmelerin kesin sınırları olmadığı gibi birbirlerini yerine kullanıldığını da pekâlâ vakidir.

blok Türkiye söz konusu olduğunda ordu, bürokrasi ve aydınlardan oluşur. (Kahraman, 2010:29) Tarihsel bloğun unsurları arasında önemli ölçüde devlet-soylu bulunabileceği halde, bu tipin dışında olan tip veya zümrelerden kişilerde, tarihsel bloğa dâhil olabilirler. Devlet-soylu tipi, yukarıda kendisinden tefrik olunmaya çalışılan tiplerden ve -muhtemelen içinde yer bulsa hatta ağırlık kazansa bile- zümrelerden farklıdır. Bununla birlikte hem bu tipleri hem de bu zümreleri bir anlamda kesen ve bağlayan bir olgudur.

TİPOLOJİNİN FENOMENLERİ

Statü

Tabakalaşmada üst katmanlarda yer bulan devlet-soylu bu durumu evveli emirde doğuştan gelen birtakım avantajlara borçludur. Devlet-soylu/lar sosyal veya ekonomik sermayeleriyle en iyi okullarda eğitim alma imkanlarını sunabilecek bir aile içinde yer alırlar. Çünkü devletli sınıfı bir dereceye kadar kendi içinde evlilikler kurar veya diğer iktidar zümreleriyle ittifakın bir biçimi olarak evliliği kullanır. Bu durum da sosyal sermayenin etkin olarak kullanılabilmesinin yolunu açar. Ailenin yanı sıra tarihi koşullar içinde neredeyse 1960'lı yıllara gelinceye kadar, kimin yükseköğrenime devam edebileceğinin aşağı yukarı belli olduğu bir vetire ve vasat da devlet-soylunun eğitimle ilgili imtiyazını pekiştirir. Ayrıca özellikle aynı mekanları ve zaman dilimlerini kullanan bir sosyal çevre içinde yetişen devlet-soylunun toplumsal tabakası, toplumsal kimliğini biçimlendirmenin yanı sıra mesleki geleceğini tayin edecek bir network'unda sağlayıcısı durumundadır. Bu sosyal çevre içerisinde eylemleri ve tutumları biçimlenen devlet-soylu, buradan bir habitus kazanır. Bu habitus, etkili olabileceği karar mevkiine geldiğinde, yine devlet-soylulardan yana bir eğilimle bir kayırmacılığı devreye sokar. Benzerini korumak, yükseltmek, kayırmak nev'inden tutum ve davranışlar, siyasal toplumsal kültürde mevcut kayırmacılığın (favouritism) çeşitli formlarından olan (Asunakutlu ve Avcı, 2010:96) patronaj (himaye), klientalizm (ahbapçılık), nepotizm (akrabacılık) ve kronizm arasında (yandaşçılık) kavileştirme işlevini görür. “*Patronaj kavramı, devlete/kamuya ait kaynakları, imkânları dağıtarak veya kullandırarak gücü bölüştürme ve böylece kendi iktidarını yürütme maişetini anlatır. Klientalizm ise, kaynakların, imkânların kullanımına müşterilik/müvekkillik (klient = müşteri/müvekkil) ilişkisi içinde aracılık ederek, bu aracılığa bağımlı müşteri/müvekkil tabanları oluşturarak politik maişet yürütmektir.*” (Bora, 2000:3). Nepotizm kan bağı olan bir kimseyi bir terfi durumunda incelemek iken, kronizm kayırmayı ekonomik konularda ve ekonomik ilişkiler marifetiyle yapmaktır. (Özler ve Büyükarıslan, 2011:278-280). Bu bakımdan devlet-soylu habitusu aynı zamanda kendi benzerlerine iltifat, iltimas, imtiyaz sağlamakla, (burjuva gibi) bir (elit) sınıf hususiyetinin temelini de teşkil eder. (Pinçon ve Pinçon-Charlot, 2013:55-63) Tabii ki bahsi geçen habitus yalnızca bir kayırmacılık

(favouritism) tavrından ibaret olmayabilir. Devlet-soylu habitusunun bir sorumluluk bilinci ile kayırmacılığa karşıt bir etik duruşu taşıdığı vetireler, vakalar olması da ihtimal dahilindedir. Fakat devlet-soylunun habitusunun büyük ölçüde “favoritizm” muharriki ile çalışması muhtemeldir. Devlet-soylunun habitusu hem kendine hem de arkasından gelen benzerlerine mevki sağlama işleviyle kalmayıp, bazı statü ve simgelerinde benimsenmesini sağlar. Böylece kimi statü ve simgelerde, ayrıcalıklı yönleriyle bir seçkincilik ayracına dönüşürler. Örneğin mesleki olarak hukukçu kimliği/statüsü veya “makbul Cumhuriyet kadını”nın görünüşü olarak başı açıklık vb. gibi. Devlet-soylunun statüsü, bizatihi atfedilen statü olarak görülebilirse de kendine açılan yollar ve kanallar sebebiyle aynı zamanda kazanılan statüye kolayca dönüşebilir. “Sosyal statü, kişinin çevresindekilerin, toplum içinde ona nesnel olarak uygun gördükleri mevki veya pozisyonudur” şeklinde tanımlanan sosyal statü iki ana yoldan belirlenir. Atfedilen statü bireyin kontrolü dışındaki özelliklerle şekillenir. “*En açık örneği soy ölçütüdür*” “*başarılan statü ise bireyin sosyal açıdan değerlendirilen çabalarının sonuçlarına işaret eder.*” (Fichter, 2016: 35-37). Kısaca atfedilen statü kişiye bağlı olmayan başarılan statü ise kişinin çabasına bağlı bir toplumsal konum durumudur. Avrupalı anlamda soyluluğun olmadığı bir ülkede devlet-soylunun atfedilen statüsü ancak örtük bir biçimde toplumsal kabule matuftur. Bu yüzden ancak kazanılan statü ile desteklendiğinde daha sağlam bir pozisyona kavuşabilir. Devlet-soylunun habitusu, eylemler ve tutumlar bakımından yaklaşık, benzer sonuçlarla görünür hale gelse de Türk modernleşmesinin değerler ve zihniyet planında, yani kognitif alandaki çatışma ve ayrışmaları eylemler ve tutumlar alanına da yansır. Hem devlet-soylunun diğer tipler ve gruplarla iktidar odaklı çatışmaları, hem de farklı iktidar zümrelerinin birbirleri ile ve kendi içlerindeki çatışmaları, modernleşmenin ve toplumsal değişimin istikametlerini belirleyicidir. Devlet-soylunun, farklı iktidar zümreleri ve odakları içinde yer aldığını, kimi zaman bu farklı kümelerini ayıran, kimi zamanda kesiştiren bir tip olduğunu dikkate alırsak, devlet-soylunun kendi içindeki tabakalaşma veya ayrışmalar Türk modernleşme serencamını kavramak bakımından daha anlamlı hale gelir. Bu yüzden kilit bir noktada olduğunu düşündüğümüz, devlet-soylu tipinin kendi içinde nasıl tabakalaştığına hangi katmanlardan müteşekkil olduğuna, bakmak gerekir.

Tabakalaşma/Katmanlar

Devlet-soylu tipi müstakil bir zümre olarak düşünüldüğünde kendi içinde bir tabakalaşmanın olduğu varsayılabilir. Bu tabakalaşmanın katmanları ise aşağıdaki gibi tasnif edilebilir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren dede baba, oğul veya torunun aynı mevkileri işgal ettiği durumları devlet-soylu bloğu için en üst katman sayabiliriz. Bu katmana, halef selef olmasa dahi birbirini takip söz konusu olduğu için **silsile** adını verebiliriz. Devlet-

soylu bloğunun ikinci katmanı devletli ve soyundan geldiği kişinin, aynı alan içinde, farklı mevkilerde olduğu durumdur. Bu katmana **çekirdek** adını veriyoruz. Üçüncü katman, devlet-soylunun devlet dışı bir alanda yer aldığı durumlarda ortaya çıkar. Bu katmana **iç katman** adını veriyoruz. Bu ilk üç katman doğrudan, soy üzerinden devletli, devlet-soylu ilişkisinin olduğu katmanlardır. Bundan sonraki üç katman ise, devlet-soylunun bir tip ve belki bir zümre olarak anlaşılmasına, çözümlenmesine katkıda bulunabilecek, ilgili katmanlardır. Dördüncü katman, **daire** adını verdiğimiz, devletli veya devlet-soylu ile dolaylı yoldan, evlilik yolu ile akraba olanların bulunduğu katmandır. Beşinci katman, devlet-soylu oldukları halde, devlet görevinde olmayan üstelik Cumhuriyetin başından beri gelen modernleşmeci çizgiye muteriz, muhalif duranların yer aldığı ve **dış katman** adını verdiğimiz katmandır. Altıncı ve son katman ise **dış sosyal çevre** dediğimiz devlet-soylunun, devlet-soylu olmayan, arkadaş, ahabap ve dostlarını kapsar. Devlet-soylu bir üyesi olmasa bile bu katman devlet-soylunun çözümlenmesi bakımından kıymete değer olduğu için tasnife katılmıştır. Sonraki üç katman içinde sonradan devletli haline gelen, devlet hizmetine girenler olabilir. Bu kişilerin devletle irtibatına, devlet-soylunun katkısı incelenmeye değer konuyla bağlantılı bir alt mevzu sayılabilir.¹⁰

Katman adı	Devletlunun konumu	Devlet-soylunun konumu	Devlet içi –devlet dışı
Silsile	X alan X mevki	X alan X mevki	Devlet içi
Çekirdek	X alan X mevki	X alan X mevki	Devlet içi
İç katman	X alan X mevki	Y alan Y mevki	Devlet dışı
Daire	Evlilik	Akrabalık bağı	Devlet dışı
Dış katman		Muhalif	Devlet dışı
Dış sosyal çevre			Devlet içi / Devlet dışı

Tablo 1: Devlet-Soylu: Katmanlar

Alanlar

Alan kavramı; toplumsal faillerin konum elde etmek için dâhil oldukları, faillere kendi kurallarını dayatan, toplumsal mücadelenin gerçekleştiği, kendi içsel mekanizma ve mantığıyla şekillenen bir dereceye kadar dış dünyadan görece bağımsız toplumsal oluşumları ifade eder.

¹⁰ Elbette bu katmanlar isimlendirme yerine numaralandırma ile ifade edilebilir. Geçici olarak bizim yaptığımız isimlendirmeler son kerte öznel ve bazı durumlara atfendir. Örneğin silsile isimlendirmesini “devlette devamlılık esastır” mottosuna atfen yapıyor ve şöyle bir sorunun önünü açmasını bekliyoruz. “Devamlılıktan kasıt nedir?”.

(Kaya, 1997:400-404). “Devlet, alanların yapısı içerisinde işgal ettiği konum itibariyle, diğer alanların işleyişini büyük ölçüde kontrolü altında tutabilen bir alandır. Devlet meta’dır, yani içerisindeki mücadelelerin hedefinin, farklı alanların (ekonomik, entelektüel, sanatsal vb.) birbirlerine göre edinmeleri gereken meşru konumların belirlenmesi olduğu alandır. Devlet ne egemenlerin hizmetindeki bir iktidar aygıtına, ne ihtilafların soğurulduğu tarafsız bir mekâna indirgenebilir” (Bourdieu, 2015:452). Devlet hem egemenlerin hem onların hükmettiklerinin bulunduğu bir düzlem, “Toplumsal hayatın bütünü yapılandıran müşterek inanış formu [dur] (Bourdieu, 2015:454).

Devlet-soylu tipinin kişiler ve varsa gruplar halinde hangi alanlarda kümelenme ve yoğunlaşma gösterdiğini, bunun sebep ve sonuçlarını inceleme konusu yapmak, bu mevzuda yapılacak daha geniş çalışmanın/çalışmaların bir başka boyutu olabilir. Öncelikle bakılacak alan bürokrasi olmalıdır. Devletludan, devlet-soyluya bürokrasi alanında bir devamlılığın olup olmadığı -hususiyile- Cumhuriyetin, saltanat bağlarını kaldırmak yönündeki iddiasının, gerçekte ne derece ve nasıl vuku bulduğunu da tespiti yarayacak, bir nitelik taşıyabilir. Bürokrasi ve devlet yönetimiyle doğrudan ilgili siyaset alanında, devlet-soylunun ne kadar yer aldığını tespit etmek ise devletludan, devlet-soyluya iktidar bilinci ve sürekliliği anlamında intikal eden şeyin ne olduğunu bulmaya yönelik bir yaklaşım olur. Modernleşme projeleri çerçevesinde, devlet-soylunun aranacağı üçüncü alan, devletle daima irtibatlı olan, hatta uzun süre devlet denetimini dışında bir yaklaşım geliştire(meyen) akademi alanıdır. Yükseköğrenimin nispeten kısıtlı olduğu 1980 öncesinde, üniversitelerin yanı sıra, 1950 öncesi makbul vatandaş yetiştirecek eğitimin motoru konumundaki liselerde, akademik alanın içinde sayılarak incelenebileceği gibi, okul öncesi eğitimden başlanarak lise düzeyinde kolejlere uzanan bir başlık altında eğitim alanı kapsamında da değerlendirme konusu edilebilir. Hukuk alanı yargı yönü ile meclis ve hükümetle beraber devletin/rejimin üç ana fonksiyonunu icra eden ve genel mahkemeler veya yüksek mahkemelerin yanı sıra, savunma yönüyle de toplumsal dönüşüm noktalarında önemli roller üstlenen, devlet-soylunun yoğun olarak görülmesi muhtemel olan, dikkatle bakılması icap eden önemli bir başka alandır. Türk modernleşmesinin önemli dinamiklerinden olan basın-yayın günümüzdeki adıyla kısaca medya alanı da hususiyile devlet-soylunun aydın tipolojisi içerisindeki tezahürlerini bulmak için bakılması gereken bir alandır. Bu alanla bağlantılı olarak, yine aydın tipolojisinin en yaygın görüldüğü alanlardan biri olan kültür-sanat alanı da inceleme konusu yapılmalıdır. Kültür-sanat alanı içinde sahne sanatları özel bir yer tutar. Bilhassa 1990 öncesinde, bu alanda kendine yer bulan kişi ve gruplar dikkat konusu olmalıdır. Çünkü 1990lara kadar gelen dönem, bu alan dâhil olmanın kısıtlarının çokça olduğu ve bu kısıtların filtrelerinin resmen devletlunun gayri resmi olarak ta muhtemelen devlet-soylunun elinde olduğu bir

dönemdir. Sahne sanatlarından (tiyatro müzik vb.) sinema ve televizyon alanına geçişlilik çokça olduğu için, bu alanlarda aynı dikkate konu olmalıdırlar. Sanat alanının ister içinde ister dışında değerlendirilsin, edebiyat sahası kendi formları içinde, Türk modernleşmesinin dolayısıyla memleket meselelerinin en konsantre biçimlerde tartışma konusu edildiği için, üzerinde durulması gereken bir diğer alandır. Modernleşme hamlelerinin ilk dönemlerinde devletlû elitin ve bunlarla irtibatlı kişilerin bolca görüldüğü, sonraları ise bu kesimlerin daha ziyade yönetim mevkiine çekildikleri bir alan olarak spor alanı da çalışma konusu haline getirilebilir. Ekonomi alanı ise cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devletludan, devlet-soyluya elitlerin doğal bir geçiş alanı olarak gittikçe temayüz eden bir alandır. Burada, bizde tarihi kökleri olmasa da kabaca burjuvazi olarak adlandırılma gelen sınıf ile devlet-soylular arasında, çok sayıda kesişim ve ittifak noktaları söz konusudur. Ekonomi alanı ayrıca Osmanlıdan Cumhuriyete değişen ve dönüşen elit hareketleri, çatışma ve ittifaklarını çözümlenmek için de incelenmesi elzem bir alandır. Alanlar ayrımı meslek baz alınarak da yapılabilir. Devlet-soyluların hangi mesleklere yöneldikleri, hangi mesleklerde yoğunlaştıklarına, bakılabilir. Mesleğin dışında meşgale veya hobi türünden iştigalleri ile öne çıktıkları alanlar, konular ve süreçler de mevzubahis edilebilir.

Yeniden Üretim

Devlet-soylu tipinin incelenmesi için önemli bir alan eğitim alanıdır. Zira eğitim alanı elit sınıfların yeniden üretimini temin eden, en mühim alandır. *“Yeniden üretim bir üretim tarzının ve o üretim tarzına özgü toplumsal ilişki biçimlerinin varlığının devamını sağlayan koşulların ve mekanizmaların tamamını (okul, aile, din gibi kurumlar ile bunların işleyişini kolaylaştıran ideolojiler) ifade etmektedir.”* (Sayılan, 2017:135). Yeniden üretim mekanizmalarının başında okul, örgün eğitim gelir. Bundan dolayı başta devlet-soyluların okuduğu okulları, bunun yanı sıra yetişmelerine katkı sağlayan özel kurum, grup ve dersleri incelemek icap eder. Türk modernleşmesinin üç önemli okul ayağı vardır: Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye. Askeri ve sivil bürokrasinin yetiştiği Harbiye ve Mülkiyenin yanı sıra Tıbbiye de sağlık alanında önemli modernleşme başarıları sağlayan bir kurumsal yapıdır. Tabii ki bunların yanına, başlangıçta harbiye okulları içinde yer alan mühendis yetiştiren kurumları, okulları da ele almak gerekir. Çünkü Erken Cumhuriyet sonrası, kalkınma hamleleri, büyük ölçüde mühendis kökenli bürokrat ve siyasetçilerin eliyle gerçekleştirilmiştir. (Göle, 2016). Özellikle Tanzimat sonrasında başlayıp, 2. Abdülhamid döneminde yoğunlaşan, sıfırdan kurulan veya ihya edilen lise ve dengi okulların yanı sıra, yükseköğretim ve uzmanlaşmaya yönelik okulların dikkate alınmaları gerekir. Cumhuriyet döneminde ise 1933 üniversite reformundan sonra, birkaç büyük şehirde toplanan fakültelerin öğrenci ve mezunlarına bakmak gerekir. Cumhuriyet sonrası dönemde, eğitimi devlet tekelinde toplayan Tevhid-i Tedrisat kanununun kapsamı

dışında kalan, formel-enformel eğitim yapılarına da (yabancı özel okullar gibi) dikkat etmek gerekir. Ayrıca eğitimde, özel ders halkaları da (musiki cemiyetleri, vb.) incelenmesi gereken, eğitim yoluyla elit zümrelerin yeniden üretimini ve elitlerin kendi içinde sosyalleşmesini, sosyal çevre haline gelmesini sağlayacak, kaynaşmaya imkân veren, unsurlardır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyete ve günümüze kadar gelen tarihi süreçte bir seçkin tipolojisi sayılabilecek devlet-soylu toplumsal tipi ile ilgili teorik bir çerçeve yukarıdaki satırlar boyunca çizilmeye çalışıldı. İlk bakışta muğlak kaldığı hemen fark edilecek olan bu teorik çerçeve, elbette toplumsal olgudan hareketle soyutlandı. Fakat sınırlı bir gözlem ve bilgi ile çizilen teorik çerçeve, toplumsal hayatın içinden seçilen örneklerle henüz sınanmadı. Uzun bir zaman dilimi içinde bulunabileceği varsayılan devlet-soylu tipi üzerine farklı çalışma yönlerine ağırlık verilerek uygun örnekler ve metodoloji ile yapılacak araştırma veya araştırmalar, teorik çerçevenin sınanarak daha sağlıklı bir noktaya taşınması sağlayacaktır. Üzerinde çalışılacak isimlerden/örneklerden daha önemlisi, farklı disiplinlerin iş birliği ile konunun farklı boyutlarına ışık tutma çabası olacaktır. Ağırlıkla kuramsal, kavramsal bir araştırma tasarımı denemesi olan metin boyunca başvuru kavramlar ve kaynaklar bile konunun tek bir disiplinin birikimiyle değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Her ne kadar sosyolojinin kavram ve kuramlarına atıfla bir metin kurmaya çalışsak da konunun son derece tarihi bir yönünün olduğu, iyi bir tarih bilgisi ve analizi gerektirdiği bedihidir. Siyaset bilimi ve bağlantılı akademik çalışma alanlarını doğrudan ilgilendiren konu, ister istemez ekonomi disipliniyle de irtibatlıdır. Eğer konuyla ilgili çeşitli çalışmalar mümkün olursa yer yer antropoloji, hukuk ve edebiyat bile meselenin tarafları haline gelebilirler.

Hâsılı kelimeler konu farklı disiplinlerin bir ucundan tutmalarıyla ancak halledilebilecek bir genişlik ve çaptadır. Bir yönüyle devlet-soylu araştırması modernleşme tecrübemizi bir tip üzerinden mevzu etme gayretidir. Üzerinde sosyolojik açıdan hala yeterince durulmayan ülkenin toplumsal yapı ve değişim sorunlarını, toplumsal tip nosyonu üzerinde okuma teşebbüsüdür. Toplumsal yapı ve değişim meselesinde seçkinlerin rolünü, bir seçkin tipolojisi olarak kurulan devlet-soylu üzerinden çalışmak, elit sosyolojisine bir başka açıdan yaklaşmanın yolu olabilir. Devlet-soylu tipini basitçe bir karşıtlıkla tanımlayarak seçkinciliğin bir tezahürü gibi resmetmek düşüncesi güdülmemiştir. Böyle bir sâikle hareket edilse karşısına halk-soylu veya ahali-soylu gibi son derece geniş tipleştirilemez bir ifade koymak gerekirdi. Devlet-soyludan farklı yine "soylu" tamlamasıyla kurulacak ve esasında kan bağıını değil olguyu imleyen eşraf-soylu, ağa-soylu, hoca-soylu gibi tipler veya taşralı gibi etiketleyici sıfatlarla tanımlanabilecek başka toplumsal tipler müstakbel metinlerin mevzusu olabilir. Ama bunlardan

önce devlet-soyluyu da berraklaştıracak olan, devletlu ve dahası devletin soylusu tiplerini ele almak, teorik ve pratik bakımdan araştırmak daha mâkul ve isabetli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (1963). Osmanlı tarihinde ayanlık düzeni devri 1730- 1839. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(14), s. 51-61.
- Almog, O. (2018). Sosyal tip problemi: Bir gözden geçirme. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 18, 357–394.
- Arslan, A. (2007). *Elit sosyolojisi*. Phoenix Yayınevi.
- Asunakutlu, T. ve Avcı, U. (2010). Aile işletmelerinde nepotizm algısı ve iş tatmini ilişkisi üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 93–109.
- Atmaca, Y. ve Günay, M. C. (2020). Bürokratik oligarşi: Türk kamu yönetimi ekseninde bir analiz. *Research Studies Anatolia Journal*, 3(3), 199–210.
- Aydın, M. (2015). *Değişim sosyolojisi*. Açılım Kitap.
- Aykaç, N. Ö. (2016). Kent-mekan-insan sarmalında bir toplumsal tip: Ankaralı. M. A. Aydemir (Ed.), *Toplumsal tipler içinde* (357–384). Açılım Kitap.
- Bora, T. (2000). Demirel. *Birikim*, (132), 3–6.
- Bottero, W. (2004). *Stratification: Social division and inequality*. Routledge Publishing.
- Bottomore, T. B. (1990). *Seçkinler ve toplum*. Gündoğan Yayınları.
- Bottomore, T. B. (2000). *Toplumbilim*. (Çev: Ü. Oskay). Der Yayınları.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* içinde (241–258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1989). *La noblesse d'Etat: Grandes écoles et esprit de corps*. Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, P. (1990). *In other words: Essays towards a reflexive sociology*. (Çev: M. Adamson). Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1996). *State nobility: Elite schools in the field of power*. Polity Press.
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye biçimleri. M. M. Şahin ve A. Z. Ünal (Ed.), *Sosyal sermaye: Kuram uygulama eleştirisi* içinde (45–75). Değişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). Simgesel sermaye ve toplumsal sınıflar. *Cogito*, (76), 192–204.
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet üzerine: College de France dersleri (1989-1992)*. (Çev: A. Sümer). İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2016). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar*. (Çev: N. Ökten). İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (1997). *Devlet ve işadamları*. İletişim Yayınları.
- Çil, H. (2016). Türk romanında toplumsal tip anlatısı: İmkanlar ve sınırlar üzerine bir değerlendirme. M. A. Aydemir (Ed.), *Toplumsal tipler içinde* (89–119). Açılım Kitap.
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. (11. bs.). Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, D. M. (1990). *Büyük Türkçe sözlük*. (8. bs.). Rehber Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1982). Osmanlı klasik dönemindeki “Eşraf ve A’yan” üzerine bazı bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 3, 105–118.
- Fichter, J. (2016). *Sosyoloji nedir*. (Çev: N. Çelebi). Anı Yayıncılık.
- Findley, C. V. (1994). *Osmanlı devletinde bürokratik reform: Bâbîâlî*. (Çev: L. Boyacı ve İ. Akyol). İz Yayıncılık.

- Findley, C. V. (2016). *Kalemîyeden mülkiyeye: Osmanlı memurlarının toplumsal tarihi*. (Çev: G. Ç. Güven). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gill, S. (2003). *Power and resistance in the new world order*. Palgrave Publications.
- Göle, N. (2006). Europe's encounter with Islam: What future? *Constellations: An International Journal of Critical and Democratic Theory*, 13(2), 248–262.
- Göle, N. (2016). *Mühendisler ve ideoloji: Öncü devrimcilerden yenilikçi seçkinlere*. Metis Yayınları.
- Heper, M. (2006). *Türkiye'de devlet geleneği*. (Çev: N. Soyarık). Doğu Batı Yayınları.
- Kahraman, H. B. (2010). *Türk siyasetinin yapısal analizi 1920-1960*. (Cilt 2). Agora Kitaplığı.
- Karpat, K. (2009). *Osmanlı'dan günümüze elitler ve din*. (Ed. ve Çev: G. Ayas). Timaş Yayınları.
- Kaya, A. (1997). Pierre Bourdieu'nün pratik kuramının kilidi: Alan kavramı. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan (Ed.), *Ocak ve zanaat içinde* (397–419). İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. (1999). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İletişim Yayınları.
- Köker, L. (1990). *Modernleşme, Kemalizm ve demokrasi*. İletişim Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S. (1995). Elkâb. *TDV İslam ansiklopedisi içinde* (Cilt 11, 42–45). TDV Yayınları.
- Mardin, Ş. (1990). *Türkiye'de toplum ve siyaset: Makaleler 1*. (Ed: M. Türköne ve T. Önder). İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2012). *Jön Türklerin siyasi fikirleri 1895-1908*. İletişim Yayınları.
- Mills, C. W. (1967). *The power elite*. Oxford University Press.
- Neyzi, A. H. (1991). *Beyzade Paşazade 1890-1930*. Yanar Yayınları.
- Önderman, M. (1991). *Siyasal elitizm kuramı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Özler, N. D. ve Büyükarıslan, B. A. (2011). The overall outlook of favoritism in organizations: A literature review. *International Journal of Business and Management Studies*, 3(1), 275–285.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Pinçon, M. ve Pinçon-Charlot, M. (2013). *Burjuvazinin sosyolojisi*. (Çev: H. T. Abadan). Epos Yayınları.
- Sayılan, F. (2017). Yeniden üretim. *Eleştirel Pedagoji*, (53-54), 135–137.
- Sunar, L. (2018). *Sosyal tabakalaşma: Kavramlar, kuramlar ve temel meseleler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji sözlüğü*. Milli Eğitim Basımevi.
- Ünal, M. A. (2007). *Osmanlı müesseseleri tarihi*. Fakülte Kitabevi.
- Yarçı, S. (2011). Pierre Bourdieu'da sosyal sermaye kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(1), 125–135.